

KAMIL SZYBALSKI

Ludmiła Ulicka – *Medea i jej dzieci*

Powrót do wartości uniwersalnych i tradycji kulturowej w Rosji po 1991 roku

Literatura rosyjska po 1991 r. określana jest mianem postmodernistycznej, a jej głównymi wyznacznikami są: popularne ujęcie tematów i komercyjny ich charakter, ucieczka od wartości uniwersalnych, relatywizm i subiektywizm moralny, negacja obiektywnego charakteru prawdy, antyaksjologiczne i antyestetyczne równouprawnienie wszystkich wartości, antywartości, kategorii piękna i jego zaprzeczenia, beczasowość, zawieszenie egzystencjalne, brak zaangażowania. Istotną rolę w postmodernizmie rosyjskim odgrywa jego makdonaldyzacja i ostentacyjne odejście od rodzimej tradycji kulturowej.

Andrzej Drawicz trafnie ujmuje procesy kulturowe zachodzące w postkomunistycznej Rosji na polu literackim:

Obecnie twórca literatury zostawał dostarczycielem towaru podlegającego regulom rynku i przeznaczonego do zaspokojenia określonych potrzeb odbiorcy. Jego pozycja miała odtąd zależeć od umiejętności sprostania tym potrzebom. Z natury rzeczy, w skali masowej, odbiorcy wybierali literaturę łatwą. Skierowało to od razu wielu twórców ku ułatwionym formułom. Obrotni producenci literackiej konfekcji zaczęli zdobywać uznanie także za granicą, zwłaszcza, jeśli umiejętnie stosowali rosyjski sztafaż w połączeniu z elementami obyczajowej swobody lub występowali jako rewelatorzy prawdziwych lub rzekomych nieznanych aspektów i sekretów komunizmu¹.

---

¹ A. Drawicz, *Wolna literatura. Pierestrojka i lata ostatnie*, [w:] *Historia literatury rosyjskiej XX wieku. Praca zbiorowa*, red. idem, Warszawa 2002, s. 592.

Literatura postmodernistyczna charakteryzuje się ponadto różnorodnością tematyczną (powieści obyczajowe, psychologiczne, romanse, thrillery i in.) oraz tym, że podejmuje także tematy kontrowersyjne w odbiorze czytelnicznym. Stanowi ona nie tylko swoistą „odповідź” na gusta masowego odbiorcy (zaznając go z popularną literaturą amerykańską), ale też rejestruje (z pewnym opóźnieniem) bieżące wydarzenia społeczne. Pisarz postmodernistyczny staje się w jakimś stopniu kronikarzem otaczającej go rzeczywistości, z możliwością komentowania jej w sposób dowolny, niekiedy wulgarny lub drastyczny, rzadziej ironiczny.

Postmodernizm wyrósł z negacji istniejących wartości moralnych i kanonów estetycznych; cechuje go zwykle zaprzeczenie norm etycznych, będących opoką dla człowieka XX w. Wątpliwości nowej literatury rosyjskiej poczęło budzić wszystko bez wyjątku: miłość, dzieci, wiara, Cerkiew, kultura, piękno, szlachetność, macierzyństwo, mądrość ludu. Sceptycyzm jej narastał z biegiem czasu. Była to podwójna reakcja na „dziką” rosyjską rzeczywistość i na przesadny moralizm kultury rosyjskiej².

Jednym z nurtów tej literatury jest tzw. proza *gender*³, którą reprezentuje m.in. nowela *Miłość na całe życie* (*Любовь по все жизнь*) Wiktorii Tokariewej.

Głównym obiektem twórczych obserwacji Tokariewej jest rodzina, jej powszednie problemy, tęsknota, nieporozumienia i rozczarowania. Nie inaczej rzecz się ma w mikropowieści *Miłość na całe życie*, której główna bohaterka Irina Guśko i jej dzieje zestawione zostały (...) z burzliwą historią jej kraju. Otrzymujemy tu więc analogię kobieta-matka, ojczyzna-matka⁴.

W prozie tego typu dominującym wątkiem tematycznym jest na ogół kobieta i jej szeroko rozumiane dylematy moralno-obyczajowe, przy czym główna bohaterka bardzo często znajduje się w stanie wewnętrznego konfliktu etycznego lub trudnej sytuacji życiowej.

² K. Duda, *Literatura rosyjska XX wieku*, [w:] *Rosjoznawstwo. Wprowadzenie do studiów nad Rosją. Podręcznik akademicki*, red. L. Suchanek, Kraków 2004, s. 290, *Prace Katedry Rosjoznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 7.

³ Patrz też: *Piórem i wdziękiem. Kobiety w panteonie literatury rosyjskiej*, red. W. Laszczak, D. Ambroziak, Opole 1999; *Nowa świadomość płci w modernizmie. Studia spod znaku gender w kulturze polskiej i rosyjskiej u schyłku stulecia*, red. G. Ritz, Ch. Binswanger, C. Scheide, Kraków 2000; *Kobieta i/jako Inny. Mit i figury kobiecości w literaturze i kulturze rosyjskiej XX-XXI wieku (w kontekście europejskim)*, red. M. Cymborska-Leboda, A. Gozdek, Lublin 2008, *Rossica Lublinensia*, 5.

⁴ K. Duda, „Nowi Rosjanie” i statystyczny obywatel. *Współczesna Rosja w literaturze popularnej* (Oksana Robski i Wiktorii Tokariewej), [w:] *Kultura rosyjska w ojczyźnie i diasporze. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Lucjanowi Suchankowi*, t. 2, red. K. Duda, Kraków 2008, s. 203.

Gdy idzie o tematykę tego nurtu, należy podkreślić, że nie stanowi ona żadnego *novum* na gruncie rosyjskim. Kobieta jako temat kulturowy przewija się bowiem przez wszystkie epoki literackie w Rosji. Wymownym tego przykładem jest zabytek piśmiennictwa staroruskiego z XVI w., *Domostroj*, ukazujący kobietę w jej tradycyjnych rolach: matki, żony oraz gospodyni domowej⁵. Z punktu widzenia tych właśnie ról przedstawiana jest kobieta w następnych epokach: w oświeceniu – nade wszystko w nurcie sentymentalnym, w romantyzmie, realizmie, modernizmie. Świadectwem tej tematyki są utwory najwybitniejszych autorów rosyjskich, podejmujących temat roli kobiety w podstawowych wymiarach życia ludzkiego oraz próby różnorodnych form jej modyfikacji i transformacji prowadzących niekiedy do zakwestionowania samej istoty kobiecości. W literaturze radzieckiej owa transformacja poddana została ideologii komunizmu, na której gruncie została ukształtowana idea „człowieka radzieckiego”, obejmująca wszystkich członków radzieckiego społeczeństwa. Włodzimierz Lenin wysunął ją jako główny cel komunizmu. Była ona przejawem wpływu Mikołaja Czernyszewskiego (1828-1889) na ideologię bolszewizmu-komunizmu i jednocześnie na pierwszego przywódcę Związku Radzieckiego. Czernyszewskij, którego namiętnie czytał Lenin, jako pierwszy wprowadził do kultury rosyjskiej pojęcie „nowych ludzi”, których przedstawił w powieści *Co robić* jako bohaterów poświęcających się dobru społeczeństwa, rozumianemu – zgodnie z ideologią socjalizmu utopijnego – jako raj na ziemi, ale bez Boga⁶. W ich kręgu pisarz wprowadził jednocześnie do rosyjskiej tradycji literackiej kobietę czynu, wyemancypowaną Wierę Pawłowną, która tradycyjne atrybuty kobiecości zamieniła na walkę o poprawę losu społeczeństwa (w tym przede wszystkim kobiet), w którym żyła. Jej ideową następczynią była Agłaiia Stiepanowna Riewkina, sportretowana w powieści Władimira Wojnowicza *Spizowa miłość Agłai*. Jako „człowiek radziecki” Agłaiia Stiepanowna walczyła jedynie o wcielenie w życie ideałów komunizmu w wydaniu stalinowskim. Była pryncypialna wobec najbliższych i nieugięta wobec przeciwników politycznych.

Po transformacji ideowo-politycznej w Rosji, jaka dokonała się od czasów *pieriestrojki* do rozpadu Związku Radzieckiego, w literaturze rosyjskiej końca XX i początku XXI w. ponownie pojawiła się kobieta w swej pierwotnej roli strażniczki ogniska domowego, opiekunki dzieci oraz osoby wierzącej w ideały prawosławia. Są to utwory niepoddające się dyktatowi postmodernizmu bądź luźno czy też przypadkowo z nim związane. Taką kobietą jest Medea Sinopli-Mendez, wykreowana przez pisarkę Ludmiłę Ulicką w powieści *Medea i jej dzieci*.

⁵ Szerzej na ten temat patrz: L. Suchanek, *Literatura i kultura staroruska*, Kraków 1980, *Nauka dla Wszystkich*, nr 314.

⁶ Szerzej na temat pisarza i jego twórczości: Я. Трохимияк, *Николай Гаврилович Чернышевский 1828-1889*, Минск 2003.

Zarys twórczości Ludmiły Ulickiej

Ludmiła Ulicka urodziła się w 1943 r. w Baszkirii, autonomicznej republice Federacji Rosyjskiej. Po wojnie przeniosła się wraz z rodziną do Moskwy, gdzie ukończyła biologię ze specjalnością genetyka na Uniwersytecie Moskiewskim im. M. Łomonosowa (pracowała jako genetyk do 1970 r.). W 1970 r. została zwolniona z pracy za pomoc w kolportażu nielegalnej twórczości samizdatowej, co spowodowało, że przestała pracować w instytucjach państwowych. Swoją czas poświęcała na działalność literacko-artystyczną (pisanie utworów dla dzieci, scenariuszy radiowych oraz teatralnych, przekłady z języka mongolskiego i in.). Sławę pisarską zaczęła zdobywać na początku lat 80. XX w., gdy na podstawie jej scenariuszy filmowych powstały dwa obrazy: *Siostry Liberty* (*Сестрички Либерти*, reż. W. Gramatikow, Rosja 1990) oraz *Kobieta dla wszystkich* (*Женщина для всех*, reż. A. Mateszko, Rosja 1991). Właściwym debiutem literackim Ulickiej była powieść *Sonieczka* (*Сонечка*) opublikowana w czasopiśmie literackim „Новый Мир” w 1992 r. Rok później ukazała się we Francji jej kolejna książka pt. *Biedni krewni* (*Бедные родственники*, fr. *Parents pauvres*), wysoko oceniona przez francuską krytykę literacką.

Oprócz dzieł literackich, pisarka ma w swoim dorobku wspomniane wcześniej scenariusze filmowe powstałe na kanwach jej powieści. Są to (oprócz wymienionych powyżej): *Przypadki doktora Kukockiego* (*Казус Кукоцкого*, 2005, na podstawie powieści został nakręcony serial) oraz *Znikąd miłości, czy wesołe pogrzeby* (*Никоткуда с любовью или весёлые похороны*, 2007). W niektórych powieściach Ulickiej pojawia się wątek autobiograficzny związany z wojną, przymusowymi przesiedleniami i wreszcie – wyjazdem do Moskwy, mitycznego „wielkiego świata”, gdzie panują nieco inne obyczaje i styl życia niż w pozostałych rejonach kraju. Do tej pory w wielokrotnie nagradzanym i tłumaczonym na wiele języków świata dorobku literackim Ulickiej znajdują się m.in. utwory: *Весёлые похороны* (1997), *Казус Кукоцкого* (2001), *Девочки* (2002) czy *Искренне ваш Шурик* (2003).

Medea Sinopli-Mendez i jej świat wartości

Powieść *Medea i jej dzieci* (*Медea и ee дети*, wyd. pol. Warszawa 1996) stanowi alegoryczną i wielowątkową kronikę wielopokoleniowej rodziny Sinopli-Mendez. Tytuł powieści sam w sobie jest metaforyczny, gdyż tytułowe „dzieci” głównej bohaterki to potomstwo jej rodzeństwa, bowiem ona sama pozostała

bezdzienna. Medea pełni rolę nie tylko ciotki, ale też symbolicznej matki jako najstarsza w rodzinie. Kocha i szanuje wszystkich: bratanków, kuzynów, ich żony i dzieci bez wyjątku, chociaż reprezentują oni zupełnie inne pokolenie Rosjan niż to, w którym sama się wychowała. W związku z tym nie zawsze rozumie idee oraz postawy, jakimi kierują się kolejne generacje, ale stara się ich nie dyskredytować.

Powieść *Medea i jej dzieci* to utwór o kobiecie, przybranej matce, kapłance domowego ogniska, o rzadkim i wieloznacznym imieniu. To także historia o domu, rodzinie, drogiej sercu ziemi przodków oraz o tych wszystkich, których z Medeą Sinopli-Mendez łączyły więzy krwi i ducha. Cechą wyróżniającą bohaterkę jest nade wszystko to, iż jej percepcja przestrzeni historycznej, w tym czasach, w jakich przeszło jej życie, dokonuje się przez pryzmat innego, szerszego wymiaru duchowego, w którym wszystko, co zbędne, ulega zatarciu, zaś to, co istotne, podlega utrwaleniu, nie poddając się jurysdykcji czasu (...)⁷.

To, co najbardziej rzuca się w oczy w życiu powojennego pokolenia niektórych krewnych Medei, to całkowity brak odpowiedzialności za podejmowane działania. Dowodem tego jest chociażby znacząca liczba romansów pozamałżeńskich.

Życie powojennego pokolenia, zwłaszcza tych, co mieli teraz po dwadzieścia lat, wydawało się jej [Medei] zabawą. Ani w małżeństwach, ani w macierzyństwie nie znajdowała u nich tej odpowiedzialności, którą sama kierowała się przez całe życie. Nigdy nikogo nie osądzała, ale bardzo ceniła kobiety takie jak jej matka, babka, przyjaciółka Jelena, które – i w sprawach codziennych i wyjątkowych – postępowały niezmiennie w jedyny możliwy dla Medei sposób – etycznie, rozważnie i stanowczo⁸.

Pisarce udało się przedstawić w powieści trzy pokolenia jednej rodziny, dzięki czemu różnice między nimi stają się bardzo widoczne. Całości dopełnia obraz burzliwych wydarzeń historycznych, których jedynym naocznym świadkiem pozostała Medea (ur. 1900). Jej bliscy (oprócz bratanka Georgija) czasy przedrewolucyjne, porewolucyjne oraz II wojnę światową znają tylko z opowiadań i historii, przy czym nie przywiązują do tego zbyt wielkiej wagi. Tym samym Medea zyskuje dodatkowy atrybut, jakim jest uniwersalna pamięć o wydarzeniach historycznych oraz osobistych i rodzinnych.

Zabytkowa willa w stylu greckim, w której zamieszkiwała Medea, zlokalizowana była na Krymie, w pobliżu Symferopola. Stanowiła ona, jak na tradycyjny dom przystało, letnią przystań dla jej dużej rodziny. Jak pisze Ulicka,

⁷ J. Tarkowska, *Mit kobiety w powieści Ludmiły Ulickiej Medea i jej dzieci – ortopraksja i hellenizm*, [w:] *Kobieta i/jako Inny...*, s. 280.

⁸ L. Ulicka, *Medea i jej dzieci*, tłum. R. Bartosik, tłum. wierszy E. Bryll, Warszawa 2004, s. 60, *Klub Interesującej Prozy*.

Wiele lat później, do domu bezdzietnej Medei na Krymie zaczęło ściągać liczne grono potomków jej rodzeństwa z gromadką własnych dzieci, a ona ukradkiem ich obserwowała. Krewni byli święcie przekonani, że ciotka kocha wszystkich. Trudno powiedzieć, jaka bywa miłość bezdzietnej kobiety do nie swoich dzieci, ale z upływem lat Medea rzeczywiście interesowała się nimi coraz żywiej⁹.

I dodaje, że:

W środku letniego sezonu dom Medei, tak pusty i cichy zimą, wypełniał się dorosłymi i dziećmi i przypominał jej własne dzieciństwo. W ogromnych naczyniach, ustawionych na żelaznym trójnogu, ciągle gotowała się bielizna, w kuchni zawsze ktoś pił kawę albo wino, przyjeżdżali goście z Koktebela albo Sudaku. Czasami wyzwolona młodzież – zarośnięci studenci i rozkochane dziewczyny stawiali w pobliżu namiot, słuchali nowoczesnej muzyki i zadziwiali ją nowymi piosenkami. Zamknięta w sobie i bezdzietna Medea, przyzwyczajona do tego letniskowego rozgardiaszu, nie mogła się nadziwić, dlaczego jej spalony słońcem i przewiany morskim wiatrem dom przyciąga tak wielu różnych ludzi – z Litwy, Gruzji, Syberii czy Azji Środkowej¹⁰.

Historyczna lokalizacja i wystrój czteropokojowego domu (kominek, studnia z wodą, tradycyjne krymsko-tatarskie naczynia oraz menu) pasują do charakterystyki osoby głównej bohaterki. Medea, która jako wdowa chodziła ubrana na czarno, przestrzegała obyczajowości grecko-tatarskiej, była obowiązkowa i punktualna, miała ustabilizowany świat wartości wewnętrznych. Znała się na leczniczych właściwościach ziół, które zbierała i potrafiła stosować. Szczególną troską otaczała pamięć po zmarłym mężu Samuelu Mendezie (1890-1952), żydowskim dentyście, człowieku o wesołym usposobieniu. Przejawiała się ona przede wszystkim w utrzymywaniu w należytych porządku jego nagrobka, a także domu, w którym z nim mieszkała. Niemniej istotnym elementem jej pamięci historycznej były dzieje Tatarów krymskich¹¹, których tragiczne wysiedlenie w czasach represji stalinowskich na zawsze utkwilo jej w pamięci.

Bohaterka [Medea] to typ człowieka przepelnionego dobrocią, miłością i prawosławną grecką wiarą, świadomie przekładającego jej prawdy na życie, kierującego się sprawdzoną przez pokolenia zasadą przypominającą grecką ortopraksję. Medea jest rzeczniką nie tyle określonej konfesji, ile swoistego „rytuału człowieczeństwa”, w którego ramach mieści się dbałość o dom, rodzinę i ojczystą ziemię oraz

⁹ *Ibidem*, s. 10.

¹⁰ *Ibidem*, s. 55.

¹¹ Na temat tej mniejszości etnicznej patrz: S. Dżafar, *Krym. Przeszłość, teraźniejszość i dążenia niepodległościowe Tatarów krymskich*, Warszawa 1930; S. Chazbijewicz, *Awdet czyli Powrót. Walka polityczna Tatarów krymskich o zachowanie tożsamości narodowej i niepodległości państwa po II wojnie światowej*, Olsztyn 2001.

gotowość niesienia pomocy bliźniemu, a nawet wrogowi (motyw Pietki Szewczuka, któremu uratowała życie, a który później okazał się szpiclem)¹².

W powyższym fragmencie może zastanawiać pojawienie się religijnego motywu ortopraksji, czyli tzw. słusznego działania w zgodzie z własnym systemem etycznym oraz wyznawanymi ideałami. Ortopraksja jest jedną z najważniejszych cech etycznych głównej bohaterki, bez której, jak się wydaje, ona sama nie mogłaby istnieć i funkcjonować.

Ortopraksja – słusne działanie – to swoiste przykazanie, według którego żyje Medea Sinopli. Jako kilkunastoletnia dziewczyna nie waha się podjąć opieki nad licznym, osieroconym rodzeństwem, później udzielić schronienia zbiegłemu Tatarowi (historia Rawila Jusupowa) w czasie stalinowskich czystek na Krymie, otoczyć miłością niepełnosprawne dziecko, wybaczyć ukochanemu mężowi zdradę czy przebyć setki kilometrów, by przekonać greckiego księdza do odprawienia mszy za samobójczynię Maszę. Medea to bohaterka silna niepospolitą skromnością i prostotą swej wiary¹³.

Dzieje Tatarów krymskich, a szczególnie ich walka o niepodległe i autonomiczne państwo, mają długą i bogatą tradycję. Pierwszym działaczem, który podjął tę kwestię, był gen. Maciej Sulejman Sulkiwicz (1865-1920)¹⁴. Należy podkreślić, że władza bolszewicka brutalnie pacyfikowała zarówno ludność Krymu, jak i samych Tatarów. Wspomnienia o tych wydarzeniach pozostały żywe również dla Medei, która czasem poruszała je w listach do przyjaciółki Jeleny. Ten aspekt historyczny uzupełnia charakterystykę słusznego działania w powieści Ulickiej. Nabiera on dodatkowego znaczenia aksjologicznego w zestawieniu z opisem pacyfikacji Tatarów. Selim Chazbijewicz, znawca dziejów Tatarów krymskich, pisze:

W październiku 1920 roku Krym zajmuje Armia Czerwona. (...) Blisko czterokrotnie silniejsze siły bolszewickie 12 listopada przerwały białogwardyjską obronę na przesmyku perekopskim i weszły na Krym. Zaczęła się ewakuacja drogą morską. Wśród ludności półwyspu, nie tylko „burżuazji” i „białej gwardii”, panował powszechny strach przed bolszewikami. Ewakuowało się 170 tys. ludzi, przede wszystkim żołnierzy, oficerów Armii Rosyjskiej gen. Wrangla, pozostałości administracji carskiej, politycy, kupcy i wszyscy ci, którzy po prostu zdołali w tych dniach paniki i chaosu zaokrętować się na 120 kursujących między Stambułem, Konstancją i Sewastopolem oraz innymi portami statkach¹⁵.

¹² J. Tarkowska, *op. cit.*, s. 280.

¹³ *Ibidem*, s. 281.

¹⁴ Szerzej na temat tej postaci patrz: J. Griszin, *Na stanowisku dowódcy korpusu*, [w:] „Rocznik Tatarów Polskich: 2000, s. 261-267.

¹⁵ S. Chazbijewicz, *Tatarzy krymscy. Walka o naród i wolną ojczyznę*, Poznań 2001, s. 55, Suplement do „Rocznika Tatarów Polskich”.

Terror bolszewicki wywołał silny opór ze strony partyzantki tatarskiej.

Na ten terror [bolszewicki] Tatarzy odpowiedzieli zbrojnym oporem. W górzystych rejonach półwyspu powstały oddziały partyzanckie zwane „Zielonymi”, w których walczyło około 3000 Tatarów. Oddziały te działały przede wszystkim w górskich południowych rejonach, odnosząc nawet latem 1921 roku sporadyczne, lokalne sukcesy. Opór zbrojny dodatkowo wzmacniał terror. Niemniej intensywność oporu wymusiła na lokalnych bolszewickich przywódcach w Symferopolu zmianę taktyki, podjęcie rozmów z tatarskimi liderami, pójście na kompromis, jakim było przyznanie narodowej autonomii oraz udział Tatarów w strukturach lokalnej władzy¹⁶.

Całościowego obrazu głównej bohaterki może dopełniać fakt, że Medea jako jedna z ostatnich znała biegle język grecki z jego narzeczem pontyjskim. Była to rzadkość, gdyż w czasie, kiedy toczy się akcja powieści, tj. w 1976 r., w powszechnym użyciu był jedynie język rosyjski.

Była też [Medea] ostatnią w rodzinie, znającą jeszcze nieźle język grecki, jego średniowieczną pontyjską odmianę, zachowaną jako narzeczce w koloniach taurydzkich, który tak jednak różnił się od nowogreckiego, z powodu dzielących ich tysiąca lat, jak starożytna greka od tego właśnie pontyjskiego dialektu¹⁷.

Podsumowując charakterystykę Medei, można zauważyć, że główna bohaterka powieści Ulickiej stanowi niezbywalną część Krymu, który współtworzyła w jego wymiarze kulturowym i społecznym.

Krymska ziemia była zawsze życzliwa dla Medei i niczego przed nią nie ukrywała. Ona z kolei z wdzięcznością przechowywała w pamięci wszystkie znalezione tu rzeczy, dokładnie pamiętając, kiedy i gdzie je znalazła i co wtedy czuła, zaczynając od pierwszego lipca tysiąc dziewięćset szóstego roku, kiedy jako mała dziewczynka natknęła się na starej drodze do Ak-Meczet na „kółko wiedźmy” z dwunastoma niedużymi, jednakowej wielkości grzybami z bładozielonymi kapeluszami, miejscowej odmiany borowika. Ale największą jej zdobyczą był płaski złoty pierścionek z mętnym niebieskim berylem, wyrzucony w czasie sztormu na małą plażę koło Koktebelu dwudziestego sierpnia tysiąc dziewięćset szesnastego roku, w dniu jej szesnastych urodzin¹⁸.

Jednym z najważniejszych wątków powieści jest romans Niki i Maszy z Walerijem Butonowem, który dla tej ostatniej kończy się tragicznie – popełnieniem samobójstwa. Masza jest poetką, wrażliwą na uczucia i emocje, zwłaszcza te oferowane przez mężczyznę. Walerij jest pozbawiony skrupułów, wykorzystu-

¹⁶ *Ibidem*, s. 58.

¹⁷ L. Ulicka, *Medea i jej dzieci*, tłum. R. Bartosik, tłum. wierszy E. Bryll, Warszawa 2004, s. 60, *Klub Interesującej Prozy*.

¹⁸ *Ibidem*, s. 7.

je nadarzające się okazje do licznych kontaktów intymnych. Świat literatury oraz prozy jest mu zupełnie odległy, a mimo to Masza zakochuje się w nim bez pamięci. Być może jego bezpośredniość w stosunku do kobiet oraz okazywana brutalna siła bardzo jej imponują. W końcu z powodu wspólnego kochanka pomiędzy Maszą a Niką wybuchł spór o podłożu aksjologicznym, gdyż Nika zaczęła porównywać Walerija jako pełnowartościowego kochanka z mężem Maszy – Alikiem, naukowcem, człowiekiem wrażliwym i inteligentnym. Pod koniec długiej rozmowy stwierdza:

Butonow jest świetnym kochankiem i można to zmierzyć w centymetrach, minutach, godzinach, hormonach we krwi. To wszystko – tylko parametry! Ma świetne warunki fizyczne – i to wszystko! Twój Alik jest wspaniałym człowiekiem, inteligentnym, utalentowanym, Butonow do pięć mu nie dorasta (...) ¹⁹.

Jak się wydaje, pisarka nieprzypadkowo wprowadziła kontekst romansu w relacje pomiędzy Niką, Maszą i Butonowem jako swoisty miłosny trójkąt. W ten sposób chciała przedstawić głębszy problem, jakim jest zanik obyczajowości i moralności w młodym pokoleniu Rosjan, dla których zdrada małżeńska (Masza, Nika i Butonow są w oficjalnych związkach) stanowi element rozrywki, przerwę w monotonnej codzienności. W opozycji do młodych przedstawione jest małżeństwo Medei z Samuelem Mendezem, które przetrwało pomimo dość poważnych rozbieżności (romansowa przeszłość Mendeza), a Medea pozostała wdową aż do śmierci. Miłość miała dla niej przede wszystkim wymiar odpowiedzialności za wspólnie prowadzone życie i podejmowane decyzje. Jednocześnie na uwagę zasługuje fakt tolerancyjności Medei, która, podejrzewając romans w swoim domu, nie wypowiada mu wojny.

Dzieci w rodzinie były pozostawione same sobie, gdy ich rodzice, bliźsi i dalsi krewni Medei, pozostawali uwikłani w romanse pozamałżeńskie. Ich niejako wspólną i nieformalną matką stała się Medea, która z jednakową czułością i troską dogląda ich dyskretnie. Ulicka pisze:

Młode kobiety z małymi dziećmi przyjeżdżały zwykle na początku sezonu, ich pracujący mężowie wpadali na krótko, na jakieś dwa tygodnie, rzadziej na miesiąc. Pojawiali się jacyś przyjaciele, którzy zatrzymywali się w Dolnej Osadzie i przychodzili potajemnie w nocy (...). Kobiety rozwodziły się później z jednymi, wychodziły za mąż za drugich. Nowi mężowie wychowywali dzieci z poprzedniego małżeństwa, rodziły się nowe, przyrodni bracia i siostry przyjaźnili się, byli mężowie przyjeżdżali tu z nowymi żonami i dziećmi, żeby spędzić wakacje ze starszymi z poprzedniego małżeństwa ²⁰.

---

¹⁹ *Ibidem*, s. 306-307.

²⁰ *Ibidem*, s. 59.

Przyczyną takiego a nie innego liberalizmu obyczajowego była zapewne egzystencja w środowiskach wielkomijskich, gdzie ludzie pozostawali dla siebie anonimowi, a swoboda w nawiązywaniu kontaktów towarzyskich uważana była za niezbędną umiejętność mieszkańców Moskwy, Wilna czy Sankt-Petersburga.

Podsumowanie

Powieść *Medea i jej dzieci* nie jest jedyną, w której autorka poruszyła problem nieprzemijających wartości w życiu kobiety, składających się na jej tradycyjny wizerunek. W swoim utworze pt. *Sonieczka* (Сонечка 1995) przedstawia dwa zupełnie inne pokolenia kobiet. Tytułowa Sonieczka (matka) jest osobą odpowiedzialną, wrażliwą na potrzeby innych ludzi. Dbanie o rodzinę (męża i córkę) postrzega jako osobiste szczęście, na które być może nie zasłużyła. Możliwe, że było to uwarunkowane trudnym dzieciństwem, przebiegającym w czasach stalinowskich, oraz wrodzoną skromnością głównej bohaterki. Jej pasją było emocjonalne czytanie książek.

Miała [Sonieczka] wyjątkową, wręcz genialną zdolność czytania i posiadała rzadką wrażliwość na słowo pisane. Traktowała wymyślonych bohaterów na równi z ludźmi, których znała, a cierpienia Nataszy Rostowej przy łożu umierającego księcia Andrzeja były dla niej tak samo autentyczne i nie mniej znaczące, niż trudna do zniesienia rozpacz siostry, która straciła czteroletnią córeczkę przez głupie niedopatrzanie: zagadała się z sąsiadką i nie zauważyła, jak pulchna, ospała dziewczyna ześlizgnęła się do studni²¹.

Jej córka Tania, pomimo opieki i troski matki, nie przejawia chęci ani do nauki (poza graniem na flecie), ani do czytania książek, poza standardowymi utworami o treści romantycznej kolportowanymi w krajach Europy Zachodniej. Jej zainteresowania były w znaczącej mierze wywołane rozstaniem z chłopakiem Borysem, z którym związek opierał się wyłącznie na kontaktach fizycznych. Postawę taką Ulicka komentuje krótko:

Tanieczka zaś, nie mając żadnych planów na przyszłość, zamykała się w swoim pokoju wydobywając z fletu jakieś drewniane dźwięki, obgryzała paznokcie i czytała... fantastykę, wyłącznie fantastykę, zachodnią i krajową. Co za cios dla biednej Sonieczki, która spędziła swoją beztroską młodość na wyżynach wielkiej literatury światowej – córka okazała się zupełną ignorantką w tej dziedzinie²².

²¹ L. Ulicka, *Sonieczka*, tłum. R. Bartosik, Warszawa 2004, s. 6, *Klub Interesującej Prozy*.

²² *Ibidem*, s. 47-48.

Do czasów Ulickiej tradycyjna moralność kobiet była w literaturze rosyjskiej XX w. kwestionowana bądź otwarcie negowana – nade wszystko na gruncie ideologii komunistycznej. Jednym z najbardziej dobitnych przykładów ingerencji ideologii i systemu totalitarnego w życie przeciętnego obywatela Związku Radzieckiego, również kobiet, jest ukształtowanie się tzw. ludzi radzieckich. Jako typ kulturowy charakteryzowali się on ateizmem, bezwzględnym podporządkowaniem panującej ideologii, a jednocześnie tzw. kalkulacją socjalną, która nadawała „ludziom radzieckim” wymiar „homososa”.

Homosos to istota nieposiadająca pogłębionego życia psychicznego. Główne cechy jego charakteru to złość, zniecierpliwienie, zawiść. Cechuje go ponadto pasywność i brak inicjatywy. System stymuluje wyłącznie aktywność pozorną, ukierunkowaną na sprawy błahe, niedecydujące o problemach zasadniczych, te bowiem nie mogą być obiektem jakiegokolwiek ingerencji i decyduje o nich aparat władzy, świadomy realizacji historycznego celu. „Aktywni” bojownicy, „podpora komunizmu”, spełniają się w działaniach pozornych: walczą z administracją o naprawę rur i kranów, protestują przeciwko paleniu w miejscach publicznych, wydają walkę hałasowi²³.

Rozpad ZSRR w grudniu 1991 r. spowodował ważne przemiany w mentalności ludzi zamieszkujących ten największy powierzchniowo kraj świata. Przemiany te objęły także mentalność kobiet, które z jednej strony zaczęły m.in. powracać do swoich tradycyjnych, wielowiekowych ról życiowych i społecznych, na nowo kultywować tradycje prawosławia, przestrzegać rdzennych obyczajów rosyjskich, z drugiej zaś – poszły w kierunku współczesnego feminizmu, tj. całkowitego wyemancypowania, szczególnie widocznego w dużych metropoliach Rosji. W powieści *Medea i jej dzieci* odnajdujemy świadectwo tych przemian i obraz dwóch typów mentalności kobiet: tradycyjną Medeę oraz wyemancypowane Nikę i Maszę, dla których wierność małżeńska jest tylko sloganem. W zestawieniu tych dwóch postaw kobiecych pozytywnie wyróżnia się ethos Medei, wyrastający z fundamentu wartości uniwersalnych, zapewniających życiu ludzkiemu godność w każdej epoce, niezależnie od dominującej w niej ideologii.

---

²³ L. Suchanek, *Homo sovieticus. Świetlana przyszłość, gnijący Zachód. Pisarstwo Aleksandra Zinowiewa*, Kraków 1999, s. 74, *Literatura Rosyjska, Emigracja, Tamzdat, Samizdat*, 8.

Ludmila Ulickaya – *Medea and her children*

Return to the universal values and cultural tradition in Russia after 1991

The subject of discussion of this article is the traditional image of women in Russian literature after 1991. The main character of Ulickaya's book, *Medea Sinopli-Mendez*, is a devout believer who, in his conduct adheres to orthopraxis principles which comply with her own ethical system. In addition, in order to highlight cultural and social contrasts, Ulickaya portrays Valery Butonow's affair with Nika and Masha. This treatment was intended to demonstrate the likely differences in the mentality of the two generations.